

Négy ószövetségi példa a hívő ember és az államhatalom viszonyára a babiloni fogság előtti és alatti korból

I. Ábrahám élete

I.1. Vonatkozó bibliai szakaszok

1Móz 13-14. fejj.; 18-19. fejj.; 21,22-34; 23. fejj.

Ábrahám példáját azért kell mindenképpen megemlítenünk, mert őt Isten kifejezetten egy olyan közegbe hívta el, ahol kirívó volt a hitetlenség és az Istentől való elfordulás. Élete nem csupán arra példa, hogy hogyan élhet egy hívő ember a sajátjától teljesen eltérő életrendet követő környezetben, hanem arra is, hogy milyen szempontok alapján határozhatja meg viszonyát a környező, bilikus értelemben nem istenfélő világgal, beleértve a földi hatalmat is, miközben Isten akaratát követi.

I.2. Kortörténeti háttér és Ábrahám elhívásának célja

Ábrahámot Isten Kánaánba, vagyis a mai Izrael és Palesztina területére hívta el. Ennek időpontja körülbelül az i.e. XIX-XVII századra tehető, a mértékadó héber tradíció szerint Ábrahám 1812-től 1637-ig élt, így kapjuk a bibliai leírásban említett 175 évet. Ez időben a kánaáni népek városállamokba tömörültek, és a terület fontos átmenő kereskedelmi útvonal volt Egyiptom és Szíria illetve Mezopotámia között. A legfontosabb kánaánita városállam az északon fekvő Hácór volt. Ábrahám a bibliai leírás szerint inkább a terület déli részén élt. Az Ábrahám történetében említett királyokat külső források nem említik. A királyok háborújáról szóló leírás (1Móz 14. fejj.) a kánaáni és a környező városállamok közötti rivalizálásról tanúskodik. A legfontosabb kánaáni népek közé tartoztak a mezopotámiai eredetű amorriták ("emoreusok") – a leírás őket említi a leggyakrabban név szerint -, a hettiták ("hitteusok"), továbbá a perizeusok, a későbbi Jeruzsálem vidékén élő jebúsiak és a girgazeusok. Ebben a korban a kánaániták fokozatosan beszivárogtak Egyiptomba is, ahol később közülük kerültek ki az Alsó-Egyiptomot uralmuk alá hajtó hükszosz fáraók.

Isten határozott céllal hívta el Ábrámot, vagyis a későbbi Ábrahámot Kánaánba Háránból, ahonnan családjával eredetileg a káédeai Ur városából érkezett. Célja az volt, hogy élete bizonyosság legyen egy környezetben, ahol kifejezett volt az Istentől való elfordulás, és egyes városok, konkrétan Sodoma, Gomorra és két kisebb város (Ádma és Seboim) már a kifejezett erkölcsi elfajulás útjára lépett. A kánaánita vallások híven tükrözik ezt az értékrendet. Fő isteneik Baál, Astarót és Anat voltak, akik eredetileg helyi védőistenekből alakultak ki (az "Úr" jelentésű ba'al szó eredetileg több istent is jelölhetett, mivel minden városállam a maga védőistenét hívta így). A kánaánita vallási szövegek szerint a kánaánita istenek egymással torzsalkodó, harcias lények, akik gyakran ragadtatják magukat erőszakos cselekedetekre. A legvisszataszítóbb kánaáni isten Molok volt (neve jelentése: "király"), akinek a bibliai leírások szerint gyermekeket áldoztak, hogy kiengeszteljék. Ábrahámnak ebben a közegben kellett életével bizonyosságot tennie az élő Istenről.

I.3. Ábrahám és környezete viszonya

Ábrahám életmódjáról azt olvashatjuk, hogy lényegében félnomád életet élt egy olyan környezetben, ahol a lakosság alapvetően megerősített városállamokban lakott. Ennek oka az volt, hogy Isten Ábrahámnak nem adott területet Kánaánban, ugyanakkor kijelentette, hogy leszármazottai az egész területet örökölni fogják. Zsid 11,10 kijelenti Ábrahámról, hogy reménységét nem földi örökségbe vetette, hanem az "alapokkal bíró várost", az Isten által elkészített új földet várta, amelyet nem ember készített. Erre készítette fel utódait is, valamint arra, hogy betöltsék az isteni ígéretet,

miszerint “az ő magvában áldatik meg az egész föld”. Ez az ígélet – különösen Gal 3,16 szerint – elsősorban Jézus Krisztusra vonatkozott, aki Ábrahám leszármazottja volt, de vonatkoztatható volt Ábrahám közvetlen leszármazottaira is, akiknek hirdetniük kellett a Megváltó eljövetelét. Ábrahám e meggyőződése kihatott arra is, ahogyan az eltérő vallású és értékrendű kánaánita környezetben élt.

Ábrahám életéből két fő mozzanatot emelhetünk ki a környezetével fenntartott viszonyra vonatkozóan:

1. Viszonylagos elkülönülés, de nem elzárkózás a pogány környezettől

Fontos megfigyelnünk: Ábrahám úgy választotta meg lakóhelyét, hogy bizonyos távolságban éljen a kánaánita városoktól. Ebből arra következtethetünk, hogy el akarta kerülni annak a lehetőségét, hogy közvetlen befolyása alá kerüljön bármely kánaánita uralkodónak. Úgy képzelhetjük el, hogy az állattartásra alkalmas hegyvidéki területeken lakott, eleinte unokaöccsével, Lóttal együtt. Később arról értesülünk, hogy Ábrahám és Lót pásztorai között viszálykodás támad, ezért külön kell válniuk (ld. 1Móz 13. fej.). Ábrahám továbbra is a kánaánita városoktól tisztességes távolságban lakik, míg Lót Sodoma mellett telepedik le, sőt később úgy tűnik, hogy magában a városban vagy legalább annak közvetlen közelében lakik, amiben szerepe lehetett a város gazdagságának, a kínáló gazdagsági előnyöknek is.

Ábrahám magatartásának helyessége éppen Lót tragikus példájának háttérén értékelhető igazán. Lót a pillanatnyi helyzeti előnyt kihasználva a városokhoz közel telepedik le, és bár környezete értékrendjével nem azonosul, életére többszörösen negatív kihatást gyakorol e döntése.

a. Amikor a kánaáni és mezopotámiai városok királyai között összetűzés alakul ki, Lótot fogságba viszik, és Ábrahámnak “szabadító expedíciót” kell indítania, hogy megmentse őt. Ez az egyetlen eset, amikor Ábrahámot harcolni látjuk kánaáni tartózkodása során.

b. Ennél sokkal tragikusabb hatást gyakorol Lót életére Sodoma és Gomorra városának elpusztítása, illetve annak közvetlen előzménye. A város pusztulását bejelentő két angyal Lótnál száll meg – egyedül ő volt igaz ember a város lakosai között -, de a város férfiai összegyűlnek az ajtó előtt, és – a leírás egyértelmű tanúsága szerint – homoszexuális erőszakot akarnak tenni a jövevényeken. Mivel ezt Lót megpróbálja elutasítani, ezért ellene támadnak, szemére vetve, hogy jövevényként “ő maga akarja megszabni a törvényt”, és csak az isteni csapás akadályozza meg, hogy Lótnak baja essék. Amikor pedig bejelentik a város elpusztítását, Lót vői nem hiszik el, hogy ez meg fog történni, ezért réseseivé válnak az isteni ítéletnek. Szűkebb családjával sikerül ugyan elmenekülnie a pusztulás elől, ám felesége nem tud lélekben elszakadni a várostól, ezért hátraforul és büntetésként sóbálványá válik, míg Lót leányai – a kánaáni környezet hatásának megdöbbentő bizonyosságaként – lerészegítik apjukat, és vérfertőzést követnek el vele, melyből a későbbi Izraellel ellenséges viszonyban álló moábiták és ammoniták származnak. Elmondható tehát, hogy a családból a szó teljes értelmében csak Lót menekül meg, de ő is súlyos lelki veszteségek árán.

Ábrahám Lóttal ellentétben teljes mértékben távol tartja magát a környezet negatív hatásaitól, és bár jellemhibáiból adódóan ő is követ el hibákat – például amikor az utódra vonatkozó ígélet teljesülését úgy akarja siettetni, hogy szolgálójával hál, vagy amikor félelemből két környező uralkodó előtt is eltitkolja, hogy Sára a felesége -, ám semmi olyan hatást nem enged be az életébe, amely negatívan befolyásolná hitét. Ezzel együtt nem zárkózik el környezetétől, aktívan érintkezik velük, és feddhetelen élete révén kivívja tiszteletüket. Életének legsokatmondóbb összefoglalása éppen egy pogány fejedelem szájából hangzik el: “Az Isten van veled mindenben, amit cselekszel” (1Móz 21,22), illetve: “Istentől való fejedelem vagy te miközöttünk” (1Móz 23,6).

2. Tartózkodás a politikai küzdelmekben való részvételtől

Éppen Lót kiszabadítása kapcsán tárul elénk az, ahogyan Ábrahám a “helyi hatalomhoz” viszonyul. Amikor Kánaán és Mezopotámia királyai összecsapnak, nem vesz részt a küzdelemben, ami arra utal, hogy egyik királlyal sem állt politikai szövetségben, hiszen akkor kötelessége lett volna támogatni őt. Vagyona és befolyása révén megtehetette volna ezt, ám akkor már nem Isten akaratát valósította volna meg.

Csak akkor száll be a harcba, amikor értesül róla, hogy Lót veszélyben van. Ekkor embereivel hadba indul, és éppen az ő beavatkozása révén lesz kedvező kimenetele a csatának, nyilván amiatt, hogy Isten támogatja őt. Ám azt látjuk, hogy a hadizsákmányból nem hajlandó elvenni többet annál, amennyi a harcosai ellátmányához szükséges. Feltehetően nem akar egy pogány uralkodó lekötöztettségévé válni. Noha környezete “fejedelemtént” tisztelte, nem törekedett ebből következő helyzeti előnyre, és a “helyi politikától”, a városállamok közötti hatalmi összeszövődésektől vagy konfliktusoktól távol tartotta magát. Így önmagát és családját is tisztán megőrizte attól az ártó befolyástól, aminek Lót sajnos kitette magát.

Egyetlen esetben olvasunk arról, hogy Ábrahám szövetséget kötött egy pogány uralkodóval. Ezt a leírást 1Móz 22,22-34-ben találjuk. Ábrahámot felkeresi Abimélek filiszteus uralkodó és hadvezére, és egy baráti, “meg nem támadási” egyezményt kínál fel neki, elismerve, hogy Ábrahám Isten küldötte. Ábrahám beleegyezik a szövetségbe, melyet az uralkodó kifejezetten kér, azzal a feltétellel, hogy visszaadják neki az erőszakkal elvett kutat. A szövetség azért volt fontos a király számára, mert Ábrahám jövevényként élt az uralma alá tartozó földön, és akkoriban nem volt ritka, hogy a jövevények igyekeztek vendéglátójuk fölé kerekedni, akár annak földjét is elfoglalni. A király garanciát akart arra, hogy Ábrahám ezt nem fogja megtenni, és Ábrahám szándékai tisztaságát bizonyítandó, bele is egyezett ebbe. Egyben azt is biztosította, hogy háborítatlanul élhessen a filiszteusok földjén, amire a királlyal kötött szövetség biztos alapot teremtett, hiszen mindig lehetett rá hivatkozni. Ez is bizonyítja, hogy jó viszonyra törekedett környezetével.

E történettel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a legtöbb mai tudós anakronizmusnak tartja Abimélek említését Ábrahám korában, hiszen a filiszteusok csak mintegy hat évszázaddal később jelentek meg a történelem színpadán. Kenneth Kitchen azonban meggyőzően érvelt amellett, hogy a filiszteusok egy Káftorból (Krétáról, a filiszteusok feltételezett őshazájából) származó korábbi betelepülő népcsoport nevét vették fel.¹ Ezek az emberek annyiban különböztek a 12. századi filiszteusoktól, hogy Gérár környékén éltek egy király (héb. Melek) uralkodása alatt, nem pedig az öt síksági városban. Az is lehetséges, hogy a korábbi “filiszteusokat” a kánaánitákkal azonosították, és a “palishti” nevű déli népcsoport nevét örökölték (lásd pl. a “filiszteus” és “kánaánita” nevek felváltva történő alkalmazását Józs. 13,2-4-ben és Bír 3,3-ban). A “palishti” névből lett végül a “prst” mássalhangzótvű egyiptomi név, melyet a 12. századi filiszteusokra alkalmaztak.

Ábrahám egyetlen esetben vett területet a kánaáni népektől (közelebbről a hettitáktól, ld. 1Móz 23. fejezet). Ezt sírhelynek szánta Sára és utódai számára, mintegy zálogául annak, hogy vissza fognak térni Kánaánba. Erre hivatkozva kérte József is azt, hogy földi maradványait vigyék magukkal és itt helyezték el. Ekkor is bizonyosságot kapott afelől, hogy “Istentől való fejedelem”-nek tekintik őt, nyilván feddhetetlen élete és békés természete alapján, amivel kirívóan elütött környezetétől.

¹ Kitchen, Kenneth: “The Philistines,” in: D.J. Wiseman, ed. *Peoples Of Old Testament Times*. Oxford: Clarendon Press, 1973.

I.3. Ábrahám életének általános értékelése és kihatása

Ábrahám életét értékelve elmondható, hogy ő elsősorban az “alapokkal bíró város”, vagyis az eljövendő, Isten által újjáteremtett világ polgárának vallotta magát, ezért földi életét is ennek tudatában élte. Környezetével jó viszonyra törekedett, hiszen Isten éppen azért helyezte őt a pogány környezetbe, hogy élete bizonyosság legyen. Ugyanakkor nem kívánta a terület gazdagságából kínálkozó előnyöket, és politikailag sem akarta “pozicionálni” magát, inkább kitartott egy szerényebb életmód mellett, és “kovászként” igyekezett hatni környezetére. Amikor arról értesült, hogy Isten el akarja pusztítani Sodomát és Gomorrát, akkor közbenjárt a városkoért, ami azt mutatja, hogy nem örült a gonoszok pusztulásának, hanem szívén viselte környezete sorsát.

Ábrahám utódai közül József életében látjuk a leginkább visszaköszönni az ábrahámi példát (ld. 1Móz 37-50. fej.). József testvérei ármánykodása folytán idegen rabszolgaként került Egyiptomba, és ott minden helyzetben, még a jogtalanul elszenvedett börtönbüntetés alatt is környezete javára igyekezett élni, ami előmenetelét is meghatározta. Amikor a fáraó felelősségteljes pozícióba emelte, teljes odaadással törekedett arra, hogy a bekövetkező éhínséget enyhítse, és bár egyiptomi asszonyt vett feleségül, utódait is az Isten által adott ígéretekre emlékeztette – arra, hogy ugyan Isten helyezte őket Egyiptomba, de nem ez a végleges hazájuk, hanem a megígért földet kell birtokba venniük. Az ő élete is jó példa arra, hogy a hívő ember egy hitetlen környezetben, sőt hatalmi pozícióban is megőrizheti Isten iránti ragaszkodását úgy is, hogy eközben környezete javára törekszik.

II. Dávid viszonyulása Saul királyhoz és utódjához

II.1. Vonatkozó bibliai szakaszok

1Sám 8. fej.; 13,1-14; 16. fej.; 19,1-18,; 24. fej., 26. fej.; 2Sám 1-5. fej.

II.2. Történeti előzmények és kortörténeti háttér

Dávid és Saul története az izraeli királyság első, egységes szakaszához köthető, mely lezárta a bírák korának viszontagságos évszázadait. Isten eredetileg egy olyan teokratikus rendszert határozott meg Izrael államformájaként, ahol ő maga volt az uralkodó, és a földi hatalmat az általa elhívott emberek – próféták vagy bírák - képviselik, ők vezetik a népet Isten útmutatásai alapján, illetve bírászkodnak és tesznek igazságot. Ez a modell szinte soha nem valósult meg a maga teljességében, csak Mózes és Józsué idejében, illetve a bírák korának végén Sámuel próféta szolgálata idején – a bírák kora alatt csak részlegesen és rövid időszakokra.

Sámuel idején éppen egy lelki fellendülés vette kezdetét, miután a nép a próféta irányítása alatt bűnbánatot gyakorolt és legyőzte az országot fenyegető filiszteusokat. Ekkor azonban a nép hirtelen azt kezdte követelni, hogy király uralkodjék felettük, s így ők is olyanok legyenek, mint a többi nemzet. Amikor Sámuel ezért Istenhez fordult, ezt a választ kapta: “Nem téged utáltak meg, hanem engem utáltak meg, hogy ne uralkodjam felettük” (1Sám 8,7). Egyértelmű volt, hogy a nép hitetlensége vezetett oda, hogy látható uralkodót igényeltek maguknak. Ezért Sámuel Isten utasítására kihirdette a királytörvényt, mely megtiltotta a királynak a lovak, a kincs és a feleségek felhalmozását, valamint kinyilvánította az uralkodó jogait, amit a nép egyhangúlag elfogadott. Ezzel együtt Isten fenntartotta a jogot arra, hogy ő maga válassza ki az uralkodót – ez a modell az első három király, Saul, Dávid és Salamon esetében tudott érvényesülni, őket valóban személyesen Isten jelölte ki, és próféták révén iktatta be tisztségükbe. Az egységes királyság kezdete i.e. 1051-re tehető és 120 évig, Salamon i.e. 931-ben bekövetkezett haláláig tartott.

A nép első királya, Saul ígéretesen kezdte uralkodását, határozott fellépésével maga mellé állította a népet, és jelentős győzelmet aratott az ország ellen támadó ammonitákon (1Sám 11.fej.). Ám hamar megmutatkoztak jellembeli fogyatékosai, és az ámálekíták leverésére vonatkozó parancsot már csak részlegesen hajtotta végre, életben hagyva királyukat és a lakosság egy részét, noha Isten ítéletét kellett volna végrehajtania az ellenséges népen. Ezenkívül egy csata végén jogosulatlanul áldozatot mutatott be, és ezzel végképp alkalmatlanná vált az uralkodásra. Amikor Sámuel megrótt a cselekedetért, akkor is mentséget keresett önmaga számára, nem fordult egyértelműen szembe bűnével, ezért a próféta megjövendölte, hogy Isten el fogja tőle venni a királyságot, és keresett már magának szíve szerint való embert (1Sám 13,14). Saul számára ezt követően az lett volna a helyes út, ha megalázkodva lemond a királyságról, ám ő ezt nem tette meg, sőt egyre görcsösebben, hovatovább az üldözési mániáig menően ragaszkodott hatalmához.

Sámuel eközben Saul tudta nélkül, isteni utasításra királlyá kente Dávidot, Isai legkisebb fiát, aki ezt követően Góliát legyőzése után a filiszteusokon is döntő győzelmet aratott, és emiatt a nép körében is jelentős népszerűsége tett szert. Ekkor azonban még nem foglalhatta el a trónt, hiszen Saul nem volt hajlandó lemondani róla, így visszatért apja házához. Az egyre inkább lelkibeteggé váló Saul őt választotta ki, hogy hárfajátékával enyhítse búskomorságát, de miután egy ízben Saul hirtelen megpróbálja őt megölni, Jonatán, a király fia segítségével menekülnie kell, és ezt követően több mint tíz évig bújdosik. Az országban tehát sajátos helyzet alakul ki: adott egy hatalmához ragaszkodó, de arra méltaltanná vált király, valamint egy jogos uralkodó, akinek bújdosnia és

menekülnie kell, folyamatos életveszélyben, számos jogfosztott, Saul uralkodása nyomán kárvallottá vált emberből álló seregével együtt. Dávidot a legtöbb esetben segíti és támogatja a nép, mert a legtöbben látják már Saul jellemének végzetes eltorzulását. A kérdés ennek hátterén az, hogy Dávid miként viszonyul az eredetileg Isten által felkent Saul királyhoz, engedi-e, hogy az emberi elégtel vágya úrrá legyen rajta.

III.3. Dávid következetes magatartása Saullal szemben

Több történet is betekintést enged abba, hogy miként viszonyul Dávid az őt üldöző Saulhoz. Egy ízben arról értesülünk, hogy a hosszú üldöztetés nyomán úrrá lett rajta a csüggedés, felhagyott bújdosásával, és a filiszteusokhoz szegődött, amivel hosszú távon komoly veszélybe sodorta önmagát, ezért idővel vissza kellett térnie Siklág városába. Kézenfekvő, hogy hívó ember létére is nehezen élte meg, hogy folyamatosan az életére törnek, ám egyértelműen kiderül, hogy semmiképpen sem táplált bosszúvágyat Saul király iránt. Ezt két történet teszi egyértelművé számunkra:

- 1Sám 24-ben olvashatjuk, hogy amikor Saul egyszer éppen abba a barlangba tér be “dolgát végezni”, melyben Dávid bújdosik, kiváló alkalom kínálkozik, hogy megölje a királyt, de mielőtt engedne a kísértésnek, visszakozik, és embereinek is megtiltja, hogy kezet emeljenek Saulra. Cselekedetére a következőket hozza fel érvként: “Oltalmazzon meg engem az Úr attól, hogy ily dolgot cselekedjem az én urammal, az Úrnak felkentjével, hogy kezemet felemeljem ellene, mert az Úrnak felkentje ő” (7. vers). Azt láthatjuk tehát, hogy Dávid nem kíván saját kezével megoldani egy olyan helyzetet, melyet teljesen Isten kezébe tett le, akkor sem, ha naponta szembesült az ebből fakadó nehézségekkel. Tiszteletben tartotta, hogy az Úr valamiért életben tartotta Sault. Bizonyosra vehetjük, hogy bízott Isten ígéreteiben és eljárásában is – abban, hogy nem hiába kente őt királlyá Saul helyett, de nem akarta emberileg siettetni trónra lépését. Az évszázadokkal később élt Dániel prófétahoz hasonlóan felismeri, hogy Isten az, aki “dönt királyokat és tesz királyokat”, és akinek egyedül van joga egy méltatlanná vált uralkodót félreállítani.

Dávid szükségesnek tartja személyesen kinyilvánítani Saul előtt is – persze tisztes távolságból, ismerve a király kiszámíthatatlan jellemét – hogy esze ágában sincs bántani Sault. A király erre látszólag megbánja tettét, de kiszámíthatatlanságát mutatja, hogy nem sokkal utána újra üldözni kezdi Dávidot, aki talán nem érti, hogy Isten miért tartja még életben ezt az önmaga karikatúrájává vált, józan eszét elvesztett királyt, de ennek ellenére elfogadja az akaratát. A király megölésétől való visszariadás az önuralom jó példája is, amire uralkodása nyomán fokozottan szüksége lesz, de bújdosása alatt más helyzetben is egyértelmű tanúbizonyságot tesz erről (ld. pl. 1Sám 30,22-25).

- Hasonló helyzetettel találkozhatunk 1Sám 26-ban is, ahol Dávidnak szintén alkalma adódna megölni Sault, de csupán dárdáját és vizes korsóját lopja el az éj leple alatt. E kissé vakmerő cselekedetének egyetlen célja az, hogy Sault megszégyenítse, kinyilvánítva, hogy amikor végképp lehetőség kínálkozik arra, hogy megölje, mégsem teszi meg, sőt kísérijének, Abisainak is megtiltja, hogy kezet emeljen rá. Az indoklás még hangsúlyosabb, mint az előző esetben: ”Él az Úr, hogy az Úr megveri őt! Vagy eljön az ő napja és meghal, vagy pedig harcba megy és ott vész el! Távoztassa el azért az Úr tőlem azt, hogy kezem az Úrnak felkentje ellen emeljem, hanem csak vedd a dárdát, mely feje mellett van, és a vizes korsót, és menjünk el” (1Sám 26,10-11). Itt már egyértelművé válik az a meggyőződés, hogy Sault Isten mozdítja majd el, ha ennek eljön az ideje, és Dávid alázatosan aláveti magát ennek az akaratnak, akkor is, ha számára ez a nehezebb utat jelenti. Várakozása hamarosan beteljesedik, mert Saul valóban a filiszteusok ellen vívott csatában veszíti életét nem sokkal később (1Sám 31. fejj.).

E helyzetben azonban Dávid sajnos nem tud a korábbihoz hasonló önuralmat gyakorolni, mert megszegyeníti Abnert, Saul hadvezérét, ami Saul halála után néhány évig az ország kettészakadását eredményezi. Maga Saul ismét elismeri, hogy Dávid Isten választottja, és még arra is kéri Dávidot, hogy térjen vissza hozzá, amit persze Dávid józan óvatosságból nem tesz meg. Ez a mozzanat megrendítően érzékelteti Saul tudathasadásos állapotát is: józan pillanataiban tudja, hogy királyként az ideje lejárt, és hogy Dávid nem tör a vesztére, de amikor elméje elborul, ismét ellenségnek tekinti őt. Ez a helyzet már előrevetíti életének hamarosan bekövetkező, tragikus végkifejletét is.

III.3. Dávid és a megosztott királyság

Amint azt korábban említettük, Saul halálát követően megosztott királyság alakult ki Izraelben, mert Júda törzse ugyan Dávidot támogatta, de a korábban vérig sértett Abner egy ellenkirályt állított a többi törzs fölé Isbóset, Saul fia személyében. Ez a helyzet hét évig állt fenn, melynek során Dávid Hebronban, Isbóset pedig Gileádban uralkodott. Kettőjük között folytonos háborúskodás volt, amit elsősorban Abner szított.

Dávid ebben az időszakban tanúsított magatartását jól jellemzi, hogy következetesen tartózkodott attól, hogy ellenségein emberi elégtételt vegyen – ez még legfőbb ellenlábására, Abnerre is igaz volt. Éppen ellenkezőleg: ahogy kivégeztette a Saul megölését magának tulajdonító katonát, ugyanígy szolgáltatott igazságot Isbóset gyilkosainak is, továbbá megsiratta és eltemette az őt gyűlölő Abnert is, amikor rokona és hadvezére, Joáb orvul meggyilkolta őt (Joáb csak Dávid halála után, Salamon uralma alatt nyerte el méltó büntetését). Dávid tehát nem csupán üldözöttként gyakorolt méltányosságot üldözőjével szemben, hanem trónra kerülve is az igazságosságot gyakorolta, elutasítva azt, hogy ellenségein bosszút álljon. Ilyen értelemben nem csupán az Isten végzését messzemenően tiszteletben tartó alattvalóként, hanem hatalomra jutva az ellenségei érdemeit is elismerő királyként is megállta a helyét. A fentiekből látható, hogy következetesen, részrehajlás nélkül alkalmazta azt az isteni rendelkezést is, hogy “aki embervért ont, vére ember által ontassék ki” (1Móz 9,6). Amikor viszont jogtalanul kérték tőle valakinek a megölését, ezt minden esetben visszautasította.

III.4. Dávid hatalomhoz való viszonyának értékelése

Dávid király az Ószövetségben az Isten szíve szerint való király etalonjának számít, és ebben többek között szerepe van annak is, ahogyan a “létező hatalmasságokhoz” viszonyult. Összességében elmondható, hogy cselekedeteit sosem vezérelte személyes hatalomvágy, és mindig tiszteletben tartotta a vele szemben ellenségesen fellépő hatalom képviselőit is. Életében következetesen alkalmazta a “ne támadj a hatalmasság ellen” elvét, mindenkor Istenre bízva, hogy mikor vet véget az őt sújtó üldözések vagy ellenségeskedéseknek, de ilyet sosem kezdeményezett mások ellen. Életében csupán egyetlen, hatalmi visszaélésből fakadó súlyos eltévelyedése volt, ami ugyan foltot ejtett jellemén és következményei rövid időre megrendítették trónját is, de ezt követően is képes volt méltányosságot gyakorolni korábbi ellenfeivel (ld. pl. 2Sám 19,16-23).

III. Kényszerű szembenállás a hatalommal: Illés és Jeremiás próféták

III.1. Vonatkozó bibliai szakaszok

1Kir 12. fejj.; 17-19. fejj.; 21-22. fejj.; 2Kir 9. fejj.; Jer. 26-27. fejj.; 29. fejj.; 37-39. fejj.

III.2. Kortörténeti háttér

Úgy Illés, mint Jeremiás próféta szolgálata a kettős királyság idejére esik. Az egységes izraeli királyság kettészakadása i.e. 931-ben következett be, amikor Roboám, a Salamont váltó új király elutasította a nép követői előtt, hogy enyhítse a terheket, melyeket apja uralkodásának második felében helyezett a népre. Ekkor Izrael tíz törzse elszakadt Roboámtól, és Jeroboámot tette királlyá, akit Isten már Salamon idején elhívott erre a feladatra, előre látva az ország kettészakadásnak elkerülhetetlenségét.

Jeroboám tehát isteni felhatalmazással kezdett uralkodni, de hatalmát féltve olyan “alternatív” vallást rendezett be az országban, amellyel megakadályozni vélte, hogy a nép felmenjen Jeruzsálembe az évenkénti zarándokünnepekre. Kései utódja, Akháb ezt még azzal is tetézte, hogy Jézabel személyében a sidoni király lányát vette el, aki magával hozta az országba a Baál-kultuszt, és domináns egyénisége révén befolyása alá vonva Akhábot, üldözni kezdte Isten prófétáit. Sokatmondó, hogy úgy Jeroboám, mint Akháb dinasztiája tragikus, erőszakos véget ért és mindkét esetben a királyi család szinte teljes pusztulásával járt. Júdában hasonló folyamat játszódott le, azzal a különbséggel, hogy nem volt ennyire tendenciaszerű a bálványimádás, a hanyatlás mellett voltak felvívő szakaszok az ún. “reformkirályok” (pl. Jósafát, Ezékiás, Jósiás) idején, de a hanyatló tendenciát ez csak ideig-óráig tudta megállítani.

A fentiek mellett úgy Júdában, mint Izraelben kialakult a dinasztikus királyság intézménye, amikor a királyt minden esetben egyik leszármazottja követte a trónon, függetlenül tényleges alkalmasságától. Izraelben emiatt végzetesen elharapózott a bálványimádás és az erköcsi hanyatlás, mivel az utódok általában követték elődeik elhajlásait. Júdában valamivel jobb volt a helyzet, de itt is komoly visszasságot jelentett a dinasztikus királyság, így fordulhatott elő például, hogy Ezékiás vallási reformokkal fémjelzett uralkodását a súlyosan bálványimádó Manassé rémuralma követte, az automatikus, nem személyes alkalmasságon alapuló utódlás miatt.

A fentiek okán ebben a korbán különlegesen fontos szerep hárult a prófétákra, akik Istentől elhívott emberekként a királyság idején a király tanácsadóiként is szolgáltak (lásd pl. Nátán és Gád próféták szolgálatát Dávid idejében). Ebben az időszakban viszont – a vallási és erköcsi elhajlások háttérén – egyre inkább “ellenzéki” szerepre kényszerültek, és általában üldöztetés volt a részük az államhatalom részéről. E prófétai életutak közül veszünk szemügyre kettőt, Illés és Jeremiás példáját, ezen belül is az aktuális hatalomhoz való viszonyulásukat.

III.3. Illés és Akháb

Illés prófétáról I. Kir. 17-ben olvashatunk először, amikor éppen Akháb királyhoz járul, hogy megjövendölje a három és fél évig tartó aszályt, melynek során ő maga is Isten gondoskodása révén tartja fenn magát. Ezt később a király Illés számlájára írja, őt nevezve “Izrael megháborítójának”, melyre a próféta a következő szavakkal válaszol: “Nem én háborítottam meg az Izráelt, hanem te és

a te atyád háza, azzal, hogy elhagyátok az Úrnak parancsolatait, és a Baál után jártatok” (1Kir 18,18). Itt azt láthatjuk, hogy Illés éppen Akháb megrovásával szolgálja a király és az ország érdekeit, mert az uralkodó nem látja, hogy az ő elhajlása váltotta ki Isten ítéletét. Fel kell nyitni a szemét, és ehhez vállalnia kell a hatalommal való konfrontációt. A valódi ellenfél nem is Akháb, hanem az őt befolyása alatt tartó Jézabel, ám őt – mint később kiderül – egyáltalán nem lehet Isten üzenetével megközelíteni, mert hatalmát megszilárdítandó, eltökélte magát a Jahve-imádat kiirtására. Akhábra lehet még valamennyire hatni, és ez többek között éppen a legnagyobb bizonyág, a Kármel-hegyi ítélet nyomán válik nyilvánvalóvá.

Magát a Kármel-hegyi istenítéletet csak pár mondatban foglaljuk össze (bővebben lásd 1Kir 18,21-40). Illés próféta nyílt színvallásra hívta Baál prófétáit, felszólítva őket, hogy urukat segítségül hívva hozzanak tüzet az előre elkészített áldozatra. Miután a próféták ezt többszöri próbálkozás és öncsonkító könyörgés után sem tudták megtenni, Illés egy rövid imájára Isten tüzet hozott alá az égből, eldöntve így a kérdést, hogy kinél van a valódi isteni hatalom. Illés ekkor megölette Baál összes prófétáját (mivel egyéretelműen bebizonyosodott, hogy tudatosan megtévesztették a népet), majd a hegyre menve hétszer imádkozott esőért. Figyelemre méltó mozzanat, hogy amikor Illés felszólította Akhábót, hogy menjen Jezréelbe az eső elől, ő azonnal engedelmeskedett, és Illés bátorításul Akháb előtt futott a városba.

Ezt követően Illés részéről egy időleges megingásnak is tanúi lehetünk, hiszen az események ellenére rendíthetetlenül Baál-imádó Jézabel fenyegetésének hatására elfut és a Hóreb (Sínai) hegyéig menekül, miközben komoly lelki válságot él át. Miután azonban megerősítést kap Istentől, folytatja szolgálatát (ekkor hívja el többek között Elizeus prófétát), és legközelebb azután megy Akhábhhoz, hogy az egy Jézabel sugallatára indított koncepciók per nyomán megszerzi Nábót szőlőjét, miután megölette annak gazdáját. Ekkor súlyos ítéletet mond az őt “ellenségének” nevező Akháb házára, megjövendölve annak pusztulását. Ennek nyomán egy váratlan dolog történik, ugyanis a jövendölés súlya alatt Akháb megalázza magát, zsákba és hamuba öltözve, ami a bűnbánat kifejezése. Illés feddése tehát újból célt ér, ráadásul bebizonyítja, hogy nem a király személye, hanem bűnei ellen lép fel, amit Akháb meg is ért. Ennek nyomán Isten kijelenti, hogy csak Akháb halála után hozza a pusztulást a király házára. A király néhány évvel később egy elhibázott hadi vállalkozás alatt hal meg, melytől Isten Mikeás próféta révén óva inti, de ő nem szívleli meg az intést, és Josafát júdai királyt is veszélybe sodorja, aki csak egy isteni beavatkozás nyomán menekül meg. Úgy tűnik tehát, hogy Akháb csak egy ideig aláta meg magát Illés szavára, de ez természetesen már nem a próféta felelőssége volt, ő közvetítette azt az üzenetet, amelyet Isten rá bízott, a többi már nem rajta múlt. Az Akhábbal való szembenállást a király érdekében kellett felvállalnia.

Röviden foglalkoznunk kell Akháb házának pusztulásával is (ld. 2Kir 9-10. fej.), mert felveti a kérdést, hogy ekkor nem sérült-e a “na támadj a hatalmasság ellen” elve. Erre határozott nemmel válaszolhatunk, ugyanis a Jézabelt és a királyi családot elpusztító Jéhu, Izrael későbbi királya egy kifejezett isteni ítéletet hajtott végre, melyre Elizeus próféta révén kapott felhatalmazást. A próféta hitelességéhez nem fért kétség, hiszen Isten korábban számos jelet és csodát cselekedett általa. Nem önkényes bosszúról, hanem igazságszolgáltatásról volt tehát szó, amivel Isten a megátalkodott bálványimádást illetve a nyomában járó kegyetlenséget és önkényt büntette.

III.3. Jeremiás próféta és Sedékiás király

A Júda végnapjaiban, az i.e. VII-VI. század fordulóján élő Jeremiás próféta sorsa sokban hasonlít Illéséhez. Az ő esetében is hatalommal való kényszerű szembenállásról beszélhetünk, mégpedig annak hátterén, hogy üzenete – az, hogy a nép hódoljon be Nabukodonozor királynak és fogadja el a babiloni fogságot mint isteni fenyítéket – ellentétben állt azzal a népszerűbb felfogással, hogy “felszabadító háborút” kell vívni Babilonnal szemben, amit főleg Joákim és Sedékiás, Júda utolsó

királyai képviseltek (utóbbi esetében elsősorban a nép főemberei, akiknek a király nem mert ellenszegülni). Jeremiás egy ízben már ellentétbe került Joákim királlyal, aki megsemmisítette a próféta feddő beszédek tartalmazó könyvtekercseit, de Jeremiás Isten felszólítására újra írta őket. Ezt követően is rendületlenül hirdette a templom pusztulását és a babiloni fogság szükségeszerűségét, nem törődve a király és a nép nagyobbik részének ellenkezésével, noha élete is komoly veszélybe került emiatt (ld. Jer 26. fej.).

Sedékiás, aki a három hónapig uralkodó, Babilonba hurcolt Joákint, Joákim utódját követte a trónon, félelemből nem mert ellenszegülni a nép főemberei akaratának, akik a Nabukodonozor elleni küzdelmet szorgalmazták. Sedékiás idején ezt még tetézte, hogy hamis próféták is támadtak, akik azt jövendölték, hogy Isten leveszi Izraelről Babilon jármát, ami kétségkívül népszerűbb elképzelés volt a nép körében, mint Jeremiás üzenete, ezért a prófétának velük is küzdenie kellett (ld. pl. Jer 28. fej.). Sedékiás király jellemgyengeségéből fakadóan képtelen volt szembeszegülni a hamis prófétákkal és különösen Izrael főembereivel, akik Jeremiás vesztét kívánták.

Sedékiás jellemgyengesége elsősorban Jer 37-38. fejezetében mutatkozik meg. Végig úgy tűnik, hogy a király hajlandó lenne szóba állni a próféta üzenetével, de szinte az örületig menően fél a nép főembereitől. A 37. fejezet elején Sedékiás ezt kéri Jeremiástól, hogy könyörögjön a nép érdekében, mire Jeremiás megerősíti, hogy Isten a babiloniak kezébe adta az országot. Emiatt a nép vezetői önhatalmúlag börtönbe vetik őt, ahol "sok időt", valószínűleg legalább néhány hónapot tölt szigorú fogságban, valószínűleg éhezve. Ezt követően Sedékiás – a hangsúlyos megfogalmazás szerint – *titkon* magához hívja a prófétát, hogy érdeklődjék tőle Isten kijelentése felől. A próféta megismétli az üzenetet, és kéri, hogy a király kedvezőbb körülmények között tartsa őt. Sedékiás jóindulatát mutatja, hogy a prófétát ugyan fogságban tartja, de kedvezőbb körülményeket biztosít a számára a börtön pitvarában. A próféta fogságban is hirdeti az Istentől kapott üzenetet.

Ezt követően viszont a főemberek meghallják Jeremiás szavait, és a királyhoz mennek azzal a váddal, hogy a próféta beszédeivel "megerőtleníti a vitézek kezeit" (Jer 38,4), és nyíltan a halálát kívánják, a király pedig nem mer ellenszegülni nekik, ezért a kezükre bízta a prófétát, akit egy sáros verembe vetnek. Amikor azonban egy Ebed-Melek nevű szerecsen szolga meggyőzi a királyt, hogy a próféta meg fog halni a veremében, a király elrendeli, hogy szabadítsák ki őt. Ebből látszik, hogy ő maga nem akarta elpusztítani a prófétát, hanem valamilyen módon rávenni arra, hogy másítsa meg üzenetét, mondjon olyasmit, ami jobban a főemberek kedvére való – amit természetesen Jeremiás nem tehetett meg Isten üzenetének megtagadása nélkül.

Ezután egy nyílt és őszinte beszélgetésre kerül sor a próféta és a király között – ismét titokban -, melynek során Jeremiás szinte kérleli Sedékiást, hogy adja meg magát a babiloni királynak. Ekkor a király végre bevallja, hogy nem meri megtenni, amit a próféta kér, mert attól fél, hogy emiatt a nép főemberei megölik őt, mire Jeremiás biztosítja őt, hogy nem kell félnie. A király végül visszaviteti Jeremiást a tömlöc pitvarába, és megesketi őt, hogy semmit nem mond el abból, amit beszéltek. Ismét csak az látható, hogy kész szóba állni a prófétai üzenettel, de fél ennek következményeitől. Jeremiás a börtön pitvarában érte meg Jeruzsálem elfoglalását.

Sedékiás sorsáról megrázó leírást ad a soron következő fejezet: miután menekülés közben elfogják és Riblába hurcolják, fiait és Júda vezetőit a saját szeme láttára ölik meg a bevonuló babiloni csapatok, őt magát pedig megvakítva viszik Babilonba. További sorsáról semmit sem tudunk, de elképzelhető, hogy sanyarú helyzetében végül magába szállt. Viszont a főemberektől való félelme végzetes helyzetbe taszította az országot, megerősítve a Júda földjén maradt népet az ellenszegülésben. Jeremiás azonban mindent megtett azért, hogy a királyt jobb belátásra bírja, és nem rajta múlt, hogy nem történt döntő áttörés.

Jeremiás prófétával kapcsolatban még egy jelentős mozzanatot kell megemlítenünk. Még Joákin

király idejében levelet írt a Babilonba hurcolt zsidóknak, melyben arra bátorítja őket, hogy ne különüljenek el egyfajta “gettóba”, hanem építsenek házakat, ültessenek kerteket, és tudatosan törekedjenek annak az országnak a jólétére, melybe Isten helyezte őket: *“Ezt mondja a Seregek Ura, Izráel Istene mindama foglyoknak, akiket Jeruzsálemből Babilonba vitettem: Építsetek házakat és lakjatok azokban, plántáljatok kerteket és egyétek azoknak gyümölcseit. Vegyetek magatoknak feleségeket és szüljeteek fiaikat és leányokat, és a fiaitokat is házassítsátok meg, a leányaitokat pedig adjátok férjhez, és szüljenek fiaikat és leányokat, és szaporodjatok meg ott, és meg ne kevesedjeteek. És igyekezzeteek a városnak jólétén, amelybe fogságra küldötteletek titeket, és könyörögjeteek érette az Úrnak; mert annak jóléte lesz a ti jólételetek”* (Jer 29,4-7, a teljes levelet lásd: Jer 29, 1-23). Ez egybecseng Ábrahám példájával, továbbá Pál apostol Timótheusnak adott felszólításával: *“Intelek azért mindenek előtt, hogy tartassanak könyörgéseek, imádságok, esedezéseek, hálaadások, minden emberekért, királyokéért és minden méltóságban levőkéért, hogy csendes és nyugodalmas életet éljünk, teljes istenfélelemmel és tisztességgel. Mert az jó és kedves dolog a mi megtartó Istenuink előtt, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és az igazság ismeretére eljusson”* (1Tim 2,1-4). A hívő ember még a kényszerű száműzetésben is életvitele révén tehet bizonyosságot az Istent nem ismerő környezet előtt. Emellett kiváltsága, hogy imádságában hordozza nem hívő környezetét, különös figyelmet fordítva ennek során a hatalom képviselőire.

III.4. Illés és Jeremiás próféta hatalomhoz való viszonyának értékelése

Mindkét próféta szolgálatát az a szilárd meggyőződés hatotta át, hogy az, aki általuk szól, hatalmasabb a földi királyoknál, ezért nem kell félni a földi uralkodók esetleges haragjától. Cselekedeteiket ugyanakkor áthatotta az ország és benne az uralkodó sorsáért érzett felelősség, és annak tudata, hogy feddő beszédek által az uralkodó lelkiismeretét kell felébreszteniük. Általában nagyon kevés olyan hatalomban lévő ember van, aki ne hajlana legalább valamennyire a lelkiismeret hangjának meghallására, de ennek érdekében sokszor kitartó munkára van szükség, ugyanis aki megszokta, hogy lelkiismeretét elnyomja, annak lehetetlen azonnal engedelmesskednie. A prófétáknak ezért többször és határozottan kellett megismételniük üzenetüket, míg az halló fülekre talált az uralkodónál. Éppen a próféták magatartásából szűrhető le, hogy Isten a látszólag reménytelen uralkodókért is fokozott küzdelmet folytatott, és ha tartósan nem is sikerült megváltoztatni őket, egy időre legalább elérte, hogy odafigyeljenek szavára, ami sok esetben késleltette vagy enyhítette az országot érő ítéletet.